

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія природничих дисциплін

З А Т В Е Р Д Ж У Ю
Проректор
з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б.Жильцов
« 04 » « 09 » 2017р

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою

галузь знань 0101 Педагогічна освіта

(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність 5.010101 Дошкільна освіта

(шифр і назва спеціальності)

інститут, факультет, відділення Університетський коледж

(назва інституту, факультету, відділення)

Київ – 2017 рік

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 2253/17
Сест
(підпис) (прізвище, ініціали)
« » 20 17 р.

Київ – 2017 рік

Робоча програма Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою для студентів

галузь знань 0101 Педагогічна освіта

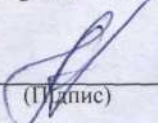
спеціальність 5.01010101 Дошкільна освіта

Розробник: Мальцева Людмила Володимирівна, викладач
циклової комісії природничих дисциплін Університетського
коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні циклової комісії природничих
дисциплін

Протокол від «29» серпня 2017 року № 1

Голова циклової комісії природничих дисциплін

(Підпис)

(Глухенька Л.М.)

© _____, 2017

© _____, 2017

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3	<u>Галузь знань</u> 0101 Педагогічна освіта	Нормативна (за вибором)	
Модулів – 3	<u>Спеціальність</u> 5.01010101 «Дошкільна освіта»	Рік підготовки 3	
Змістових модулів – 3		Семестр	
Загальна кількість годин – 90 год		5-й	6-й
		Лекції	
	12 год	10 год	
	Практичні		
	6 год	6 год	
	Семінарські		
	4 год	4 год	
	Самостійна робота		
	15 год	15 год	
	Індивідуальні завдання		
	6 год	6 год	
	Модульний контроль		
	2 год	4 год	
	Вид контролю екзамен		
	Освітньо-кваліфікаційний рівень: «молодший спеціаліст»		

1 Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою» є :

- розвиток наукового мислення студентів, формування знань про природне довкілля України, встановлення причинно-наслідкових зв'язків у природі, формування екологічного світогляду;
- стимулювання інтелектуальної готовності і здатності студентів здійснювати навчальну взаємодію;
- оволодіння студентами системою знань з методики ознайомлення дітей з природою;
- формування професійних умінь і навичок в роботі з дітьми дошкільного віку;
- формування професійно значущих якостей особистості вихователя;
- спрямування студентів на здобуття знань (з різною мотивацією) і впливання на якість засвоєння навчальної інформації;
- формування професійної компетентності майбутніх фахівців в галузі дошкільної освіти та виховання в контексті вивчення об'єктів та явищ природи, методів ознайомлення дітей з ними і форм організації навчально-виховної роботи в умовах суспільного дошкільного виховання та сім'ї.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою» є :

- вивчення природних умов України;
- ознайомлення з природними зонами України, її рослинним і тваринним світом, причинами зміни пір року;
- формування знань і практичних навичок у створенні розвивального середовища по ознайомленню з природою на ділянці дошкільного закладу і в куточку природи в приміщенні;
- опанування системою знань про сучасні методи ознайомлення дошкільників з природою та форми організації взаємодії педагога і

- вихованців в контексті пізнання природи;
- забезпечення теоретичної і практичної підготовки майбутнього педагога до організації природо пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку;
 - створення у студентів цілісного уявлення про навчальну дисципліну на основі інтеграції знань і міждисциплінарних зв'язків;
 - засвоєння основних положень, що характеризують підходи в ознайомленні дітей з природою видатних педагогів минулого та сучасної науки і практики;
 - розуміння специфіки використання набутих умінь і знань під час практичної діяльності;
 - виявлення та використання суб'єктивного досвіду студентів у навчально-виховному процесі;
 - навчання майбутніх вихователів проведенню роботи з дітьми різних вікових груп з ознайомлення з природою відповідно до програм дошкільного закладу;
 - вироблення вміння свідомого і творчого підходу до визначення навчально-виховних завдань відбору змісту, методів, форм і засобів ознайомлення дошкільників з природою;
 - опанування системи сучасних активних та інтерактивних прийомів роботи з дітьми дошкільного віку;
 - формування професійної компетенції.

У студентів мають бути сформовані такі предметні компетентності:

- 1 Вміння продемонструвати знання та розуміння системи педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, спрямованість на розв'язання конкретних педагогічних завдань, пов'язаних з визначеним предметом знань.
- 2 Здатність застосовувати ці знання та розуміння для програмування розвитку особистості дитини.
- 3 Вміння прогнозувати часткові, локальні завдання, їх структуру, основні етапи, шляхи їх досягнення.

- 4 Здатність діагностувати знання, вміння та навички дітей у відповідності з особистісними вимірами розвитку дитини, здійснювати на цій основі диференційоване навчання і виховання, об'єктивно оцінювати наслідки власної діяльності.
- 5 Здатність встановлювати взаємини і будувати спілкування з вихованцями на засадах співробітництва.
- 6 Вміння визначати та застосовувати елементи природодоцільного світогляду.
- 7 Навички формування реалістичних уявлень і понять про природу.
- 8 Вміння закласти основи формування елементів екологічного світорозуміння.
- 9 Вміння навчити дітей найпростішим прийомам вирощування рослин і догляду за тваринами.
- 10 Вміння уявити бажаний кінцевий результат роботи з ознайомлення дітей з природою в узагальненому вигляді.
- 11 Вміння створювати особистісно-розвивальне середовище для дитини.
- 12 Здатність орієнтуватись на інтереси та потреби дітей під час вибору об'єктів спостережень
- 13 Вміння створювати умови для розвитку пізнавального потенціалу дитини у процесі ознайомлення з природою.
- 14 Вміння викликати у дітей інтерес, емоційне захоплення, радість від спілкування з природою.
- 15 Здатність стимулювати самостійні спостереження, ігрову діяльність з природними матеріалами, забезпечуючи розвиток активності, допитливості, творчості дітей.
- 16 Здатність створювати природниче середовище для експериментів та дослідів.
- 17 Вміння виготовляти дидактичні посібники для активізації і закріплення знань дітей про природу.
- 18 Здатність організовувати і проводити дидактичні ігри з природним матеріалом для розвитку пізнавальної активності.
- 19 Вміння виховувати у дітей інтерес до духовних, історичних і культурно-національних цінностей народу на природознавчому матеріалі.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин(3 кредити)
(лекції, практичні, семінарські, самостійна робота, модульний контроль).

Вивчення навчальної дисципліни закінчується іспитом.

2 Тематичний план навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усьог о	у тому числі				
лекції		практичні	індивід-ні	семінари	мод.к	
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1.						
Змістовий модуль 1. Основи природознавства						
Тема 1. Вступ до курсу. Природні умови України та її природні зони. Рослинний та тваринний світ.	4	2		2		
Тема 2. Куточок природи як матер.база ознайомлення дітей природою.	6	2	2	2		
Тема 3. Куточок природи в дитячому садку.	6	2	2		2	
Тема 4. Ділянка дошкільного закладу.	6	2	2			2
Разом за змістовим модулем 1	22	8	6	4	2	2
Змістовий модуль 2. Теоретично-методичні засади методики ознайомлення дітей дошкільного віку з природою						
Тема 5. Предмет, методи і завдання курсу.	2	2				
Тема 6. Наочні методи ознайомлення дітей дошк.віку з природою.	6	2		2	2	
Тема 7. Словесні методи ознайом.дітей дошкільного віку з природою.	2	2				
Тема 8. Практичні	10	2	2	2	2	2

методи						
Разом за змістовим модулем 2	20	8	2	4	4	2
Змістовий модуль 3.						
Форми організації та планування роботи по ознайомленню дітей з природою						
Тема 9. Форми організації та планування роботи	2	2				
Тема 10. Екскурсія як організована форма навчання,. Цільові і повсякденні прогулянки в природу	6	2	2		2	
Тема 11. Засоби фіксації знань дітей дошк.віку про природу.	10	2	2	4		2
Разом за змістовим модулем 3	18	6	4	4	2	2
Загальна кількість годин	60	22	12	12	8	6

Модулі	Змістовий модель І.							Теоретично-метод		
Назва модуля	Основи природознавства									
Кількість балів за модуль	78 бали									
1	2	3	4	4	4	4	5	6	7	
Теми лекцій	Вступ до курсу. Природні умови України та її природні зони. Рослинний та тваринний світ.	Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою.	Куточок природи в дитячому садку			Ділянка дошкільного закладу.		Вступ. Предмет, методи і	Наочні методи ознайомлення	Словесні методи ознайомлення
Теми семінарських занять				Семінар І. Сезонні і я. постійні						
Теми практичних занять					Пр.1. Постійні і тимчасові мешканці куточка природи		Пр.2 Озеленення ділянки дошкільного			
Модульний контроль	25 балів									
Самостійна робота	Табл.6.1. (5 балів)	(5балів)	Табл..6.1			Табл..6.1 (5балів)		Табл. 6.1 (5 балів)		
Підсумковий контроль										

ІУ.Навчально-методична карта дисципліни «Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою»
Всього 90 год, з них аудиторних - 60 год.. (лекції – 22 год., семінари –8 год., індивідуальні –12год., практичних – 12 год., модульний контроль – бгод.) СО – 30год.

Модулі	Змістовий модуль III.						
Назва модуля	Форми організації та планування роботи по ознайомленню дітей з природою						
Кількість балів за модуль	86 балів						
Лекції	9	10				11	
Теми лекцій	Форми організації та планування роботи по ознайомленню	і Експерсія як організована форма навчання, як особливий вид					Засоби фіксації знань дітей про природу.
Теми семінарських занять				на спрямованість ння з природою на енних і цільових гулянках, в уальній роботі з	Семінар 3.	Семінар 4. ічні стежини як хальне природне ще та планування боти на них.	
Теми практичних занять			анування екскурсій, Пр.р.5. льових прогулянок,				ація знань дітей проПр.р.6 рироду. Ведення ендаря природи та погоди.
Модульний контроль	25 балів						
Самостійна робота	Табл.6.1. (5 балів)			Табл. 6.1 (5балів)			Табл. 6.1 (5 балів)
Підсумковий контроль	екзамен						

4. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.

ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Тема 1. Вступ до курсу. Природні умови України та її природні зони.

Рослинний та тваринний світ. Сезонні зміни в природі України.

Екологічні проблеми України.

Тема 2. Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою.

Тема 3. Куточок природи в дитячому садку. Тварини в куточку природи.

Тема 4. Ділянка дошкільного закладу. Озеленення ділянки. Квітники на ділянці дошкільного закладу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

МЕТОДИКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ.

Тема 5. Вступ. Предмет, методи і завдання курсу.

Становлення і розвиток методики ознайомлення з природою.

Використання природи у вихованні дітей дошкільного віку в історії прогресивної педагогіки. Завдання ознайомлення з природою в Базовому компоненті. Загальна характеристика різноманітних методів.

Тема 6. Наочні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

Спостереження – основний метод ознайомлення дітей з природою.

Використання ілюстративного матеріалу під час ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

Тема 7. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

Тема 8. Практичні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ
ПО ОЗНАЙОМЛЕННЮ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ.

Тема 9. Форми організації та планування роботи по ознайомленню дітей з природою. Загальна характеристика основних форм ознайомлення з природою. Планування і облік роботи по ознайомленню дітей з природою.

Тема 10. Екскурсія як організована форма навчання, як особливий вид Цільові та повсякденні прогулянки дітей дошкільного віку в природі.

Тема 11. Засоби фіксації знань дітей про природу.

5. Теми семінарських занять

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>
1	Семінар № 1 Тема: Сезонні і постійні мешканці куточка природи.	2
2	Семінар № 2 Наочні методи навчання	2
3	Семінар № 3 Тема: Гра, як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою	2
4	Семінар № 4 Тема: Екологічна спрямованість ознайомлення з природою на повсякденних і цільових прогулянках, в індивідуальній роботі з дітьми дошкільного віку.	2
Всього годин		8

6. Теми практичних занять

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>
1	Практичне заняття 1. Сезонні зміни в природі України	2
1	Практичне заняття 2. Постійні і тимчасові мешканці куточка природи.	2
2	Практичне заняття 3. Озеленення ділянки дошкільного закладу.	2
3	Практичне заняття 4. Планування практичної роботи по організації спостережень в різних вікових групах.	2
5	Практичне заняття 5. Планування екскурсій, цільових та щоденних прогулянок у природу з дітьми різних вікових груп.	2
6	Практичне заняття 6. Фіксація знань дітей про природу. Ведення календаря природи та погоди.	2
Всього годин		12

7. Самостійна робота

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>	<i>Кількість балів</i>
1	Тема 1. Вступ до курсу. Природні умови України та її природні зони. Рослинний та тваринний світ.	2	5
2	Тема 2. Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою.	3	5
3.	Тема 3. Куточок природи у дитячому садку.	2	5
4.	Тема 4. Ділянка дошкільного закладу.	3	5
5.	Тема 5. Наочні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.	2	5
6.	Тема 6. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.	3	5
7.	Тема 7. Практичні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.	5	5
8.	Тема 8. Форми організації та планування роботи по ознайомленню дітей дошкільного віку з природою.	4	5
9.	Тема 9. Екскурсія як організована форма навчання, як особливий вид занять. Цільові і повсякденні прогулянки в природу з дітьми дошкільного віку.	4	5
10.	Тема 10. Засоби фіксації знань дітей дошкільного віку про природу.	2	5
Разом		30год	50бал

8. Методи навчання

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Словесні:* лекція (традиційна, проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні:* спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні:* вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни.

9. Методи контролю

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- ***Методи усного контролю:*** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, іспит.
- ***Методи письмового контролю:*** модульне письмове тестування; підсумкове контрольна робота, звіт, реферат.
- ***Методи самоконтролю:*** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

**Розрахунок рейтингових балів за видами поточного
(модульного) контролю**

<i>№ п/ п</i>	<i>Види діяльності</i>	<i>К-сть завдань</i>	<i>Розрахунки</i>	<i>К-сть рейтинг. балів</i>
1.	Лекційні заняття (відвідування)	11	11x1	11
2.	Семінарські заняття: а) відвідування;	4	4x1	4
	б) робота на семінарському занятті	4	4x10	40
3.	Практичні заняття: а) відвідування;	6	6 x1	6
	б) робота на практичних заняттях.	10	6x10	60
4.	Самостійна робота	10	10x5	50
5.	Модульна контрольна робота	3	3x25	75
	Підсумковий рейтинговий бал	60%		246
	коефіцієнт	246:60=4,1		
	іспит	40%		

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Основи природознавства і методика ознайомлення дітей з природою» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти (п.4), де визначено види і терміни контролю.

Шкала оцінювання

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання та професійного навчання
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання - незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота											екзамен 40
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T8	T10	T11	
78				82				86			

Коефіцієнт $246:60=4,1$

11. Методичне забезпечення

- ✓ опорні конспекти лекцій;
 - ✓ навчальні посібники;
 - ✓ робоча навчальна програма;

- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю);
- ✓ завдання для ректорського контролю знань студентів.

12. Очікуваний результат

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти зможуть **володіти** знаннями про:

- природні умови України;
- головні риси і характер рельєфу України;
- кліматичні фактори, основні метеорологічні елементи;
- особливості тваринного і рослинного світу України;
- вимоги до влаштування куточка природи в дошкільному закладі;
- біологічні особливості постійних і тимчасових мешканців куточка природи, вимоги до їх утримання;
- варіативність планування ділянки дошкільного закладу;
- біологічні особливості рослин квітника, городу, саду;
- предмет, об'єкт, методологію, історію становлення та розвитку методики ознайомлення з природою дітей дошкільного віку;
- основні закони та закономірності природного довкілля.

Аналізувати:

- завдання, зміст, види, форми, сутність і характер процесу пізнання дітьми природи;
- основні методи керівництва природопізнавальної діяльності дітей;
- завдання ознайомлення дітей з природою.

Розпізнавати:

- об'єкти і явища природи, доступні дітям дошкільного віку для пізнання;
- закономірності та принципи організації природопізнавальної діяльності дітей.

Складати:

- вимоги до планування й обліку роботи по ознайомленню дітей з природою;
- паспорт на кімнатні рослини;
- проект для куточка природи;
- план-конспект заняття з ознайомлення дітей з природою;
- план-схему квітника.

Добирати:

- літературу і додаткову інформацію відповідно до теми;
- тварин і рослин в куточку природи відповідно до сезонів: осінь, зима, весна, літо;
- посадковий матеріал для квітників, городу;
- способи приваблювання птахів на ділянку дошкільного закладу;
- інформаційний матеріал з тем курсу;
- найбільш оптимальні умови для утримання тварин і рослин в межах дитячого садка;
- педагогічно доцільні засоби і методи керівництва процесом ознайомлення дітей з природою.

Встановлювати:

- причинно-наслідкові зв'язки між явищами в природі, рослинами і тваринами;
- зв'язок між походженням рослин і їхніми вимогами до світла, вологи, тепла, ґрунту.

14. Рекомендована література

Основна література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Науковий керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Беленька Г.В. Віконечко в природу: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку / Г.В. Беленька. – К.: Сім кольорів, 2014. – 56 с.
3. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років (3-тє видання, доопрацьоване і доповнене) / наук.кер. проекту: О.В. Огнев'юк, К.І. Волинець, наук. кер. програмою: О.В. Проскура та ін.. – К.: Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
4. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навч.- метод. посіб. / Г.В. Беленька, Т.С. Науменко, О.А. Половіна. – К.: Генеза, 2013. – 112 с. – (Настільна книжка вихователя). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 12.07 2013 р. № 1/11-11415) (*репозитарій*)

Додаткова література:

1. Беленька Г.В. Дитина в довкіллі: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. – К.: Сім кольорів, 2014. – 56 с.
2. Беленька Г.В. Знайомтеся: жук-сонечко. // Методична скарбничка вихователя, - № 6, 2014. – С. 36 – 39, 45.
3. Беленька Г.В. Природничі науки в казках, запитаннях, завданнях, дослідях. Науково-методичний посібник для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128 с.
4. Богініч О.Л. Беленька Г.В. Природа і Рух: [посібник для батьків, дошкільнят та соціальних педагогів] / Під загальною редакцією С. Чередниченко. - К.: Кобза, 2003. – 192 с.

5. Горопаха Н.М. Виховання екологічної культури дітей. Посібник для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів / Наталія Михайлівна. – Рівне, «Волинські обереги», 2001 – 2001 – 212 с.
6. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. / Зоя Павлівна Плохій . – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2010. –173 с.